

USNJARSKA OBRT V ŠKOFJI LOKI

Škofja Loka je bila v prejšnjih stoletjih upravno pa tudi obrtniško in trgovsko središče loškega ozemlja ter med gospodarsko najbolj razvitimi mesti na Slovenskem. Večina mestnega prebivalstva je bila obrtniškega stanu, ki je imel v svojih rokah tudi trgovino. Razvite so bile najrazličnejše obrti, ki so si po načinu ozke srednjeveške politike mestnega gospodarstva z organiziranjem cehov pridobile monopol ter vodile gospodarsko in družbeno življenje v Loki.

Zelo zgodaj se je v Loki razvilo tudi usnjarstvo in krznarstvo, ki je obenem s čevljarstvom predstavljalo močno gospodarsko panogo. Po doslej znanih virih so usnjarji in čevljarji, dve leti potem, ko je bil ustanovljen krojaški ceh, ustanovili 26. decembra 1459 drugi ceh v Loki. Njihovi privilegiji so jim bili znova potrjeni v letih 1499, 1632, 1674 in 1757. Tudi na crngrobski freski »Sv. Nedelja« iz srede 15. stoletja že najdemo upodobljenega usnjarja. Po vsem tem moremo sklepati, da je obrt obstajala že dolgo prej, predno je bila uradno organizirana.

Usnjarska obrt je v tem času delovala in se razvijala po splošnih smernicah tedanjega gospodarskega, socialnega in družbenega reda. Cehovska pravila so urejala predvsem poklicne obrtno-ekonomske zadeve. Bistveni motiv za izstavitve cehovskih pravil je gospodarskega značaja: odpor proti tujim obrtnikom in izključitev vseh nečlanov od obrtnišva in prodajanja obrtnih izdelkov v mestu in njegovem pomirju. Glavne odločbe so naperjene proti kmetskim obrtnikom in tujim krošnjarjem. Posebno ugodnost so uživali loški krznarji, ker je bilo prekupčevanje s kožami v gosposčini dovoljeno edinole v mestu na trgu. Pravila so nadzirala kakovost izdelkov in njihovo ceno. Urejala so delovno razmerje in velikost posameznih delavnic. V smislu nekake cehovske zapore so nudila večje ugodnosti sinovom in zetom cehovskih mojstrov ter njihovim vdovam, da je ostala obrt v družini. V socialnem pogledu so cehovska pravila varovala člane pred izkoriščevalno konkurenco, skrbela so za onemogle člane, za potujoče pomočnike in za dostojno pokopavanje umrlih članov. Pravila so zahtevala redno udeleževanje članov pri verskih obredih, na skupnih sestankih, na pogrebih; važno vlogo so imeli cehi tudi pri pasijonskih igrah. Cehovski sestanki pa so imeli predvsem družabni značaj.

Okoli leta 1786 so se loški usnjarji in čevljarji ločili in ustanovili vsak svoj ceh. Patrona čevljarskega ceha sta ostala Krišpin in Krišpinijan, usnjarje pa je ščitil sv. Frančišek. Za organizacijo usnjarske obrti so bila določbe pravil pozitivni činitelj, vendar pa so s svojimi monopolističnimi tendencami pomenile za celotni razvoj gospodarstva in obrtnišva močno oviro. Že merkantilistično gospodarstvo je s svojimi novimi obrtnimi redi hotelo dvigniti obrt in delati za izvoz, zato je v tem smislu korigiralo cehovske statute. Končni korak

pa je naredila francoska okupacija, ki je cehe odpravila in proglasila obrtno svobodo. Po francoski okupaciji avstrijski vladarji cehov niso več obnavljali v prejšnjem pomenu. Nekatere obrti so v 19. stoletju jele pešati in cehi so zopet prehajali v cerkvene bratovščine, iz katerih so izšli. Usnjarska obrt pa je še dolgo ostala pri polni moči. Tako je bilo v Loki na primer v 17. stoletju 34 usnjarjev, v 18. stoletju 26, v 19. stoletju pa je Loka imela samo še 23 obrtnikov usnjarske stroke. Od teh je bilo 15 usnjarjev, 7 krznarjev in 1 irhar.

Usnjarska obrt v širšem pomenu je obsegala naslednje vrste obrtnikov:

1. usnjarje v ožjem pomenu, ki so izdelovali zgornje in spodnje usnje (Ledrer),

2. krznarje ali kožuharje (Kürschner),

3. irharje (Weisgärber), ki so izdelovali irhovino, in

4. mehovarje ali bumbarje, ki so strojili mehove.

Najmočnejša usnjarska obrt je bila v tem času v rokah usnjarske rodbine Dermota. Še v 19. stoletju jih je samo v Loki bilo 7, istočasno pa eden tudi v Železnikih, ki se je tja preselil iz Škofje Loke. Prvič zasledimo to ime med loškimi usnjarji leta 1656, in sicer Martina Dermoto, leta 1759 pa Boštjana Dermoto.

Po podatkih o usnjarskih delavnicah 18. in 19. stoletja spoznamo glavne usnjarske hiše v Škofji Loki. Zaradi tehničnih priprav in celotne ureditve usnjarskih delavnic je prehajala verjetno obrt v isti hiši iz rodu v rod. V tem času so bile v Loki naslednje usnjarne:

1. *Janez Dermota* (1769—1840), vulgo Tilban, je imel usnjarsko delavnico v Karlovcu št. 24 (katastrska št. 77). Njegov sin *Matevž Dermota* (1806—1876) je prevzel očetovo obrt. Okoli leta 1871 je prodal hišo v Karlovcu nekemu Dolinarju, ki pa ni bil več usnjar, se preselil na Studenec št. 9 (katastrska št. 49) in tam prevzel usnjarsko delavnico *Ivana Perka* (1776—1854), vulgo *Peterca*; usnjarje s priimkom Perko najdemo v urbarjih že sredi 17. stoletja. *Matevžev* sin *Franc Dermota* ni bil več usnjar. Danes se pri tej hiši pravi *Pri ledrarju*. Kasneje je tukaj imel usnjarno *Jesenko*, nazadnje se je sem priženil *Miha Krašovec* in imel usnjarno do približno 1950.

2. *Jakob Dermota* (r. 1773) je delal v Loki št. 80 (katastrska številka 217), v Prajerci.

3. *Lovrenc Dermota* (r. 1815) je imel delavnico v Loki št. 49 (katastrska št. 182, danes mesarija Bogataj na Spodnjem trgu).

4. *Tomaž Dermota* (1803—1879) je delal v Loki št. 127 (katastrska št. 269, danes št. 29 na Mestnem trgu). Kasneje se je preselil v Staro Loko, kjer je nadaljeval obrt.

5. *Janez Dermota* (1788—1847), vulgo *Pepelnak*, je delal v Loki na Spodnjem trgu št. 73 (katastrska št. 191), njegov brat pa je imel gostilno. Za njim je imel tukaj usnjarno *Janez Volčič* (r. 1823), ki je imel v lasti tudi nasproti ležečo hišo (danes gostilna *Pri pepelnaku*). Verjetno je vse kupil ali pa se je semkaj priženil. Njegov sin *Janez* se je preselil v Kranj in tam ustanovil usnjarsko delavnico, na domu pa je prevzel mlajši sin *Franc Volčič* (r. 1859). K *Volčiču* se je priženil neki *Lavrič* in prevzel usnjarno. Od njega je okoli leta 1917 kupil hišo in delavnico *Ivan Krašovec*, ki je že imel usnjarno na Spodnjem trgu št. 67 (katastrska št. 201). Za njim je vse podedoval *Anton Šubic*, ki je delal do leta 1947, ko je bila usnjarna nacionalizirana. To je bila zadnja usnjarna v Škofji Loki. Ves inventar je bil preseljen v Železnike v državno usnjarno, ki edina še obratuje na loškem ozemlju.

6. V hiši št. 67 na Spodnjem trgu je uvedel usnjarsko obrt *Anton Šubic* starejši, ki se je okoli leta 1890 priselil iz Poljanske doline, kjer se je učil pri usnjarju Klobovsu v Poljanah. V tej usnjarni so delali tudi mehove, katere je šival Škopar iz Puštala.

7. *Gregor Perko*, vulgo Polanšek, je imel usnjarno v Loki št. 62 (katastrska št. 195 na Spodnjem trgu).

8. *Jožef Kalan*, vulgo Mauželj, je delal v Kapucinskem predmestju št. 18 (katastrska št. 22, ob cesti v Staro Loko).

9. *Valentin Perko* (r. okoli 1795), sin Ivana Perka s Studenca št. 9, je imel usnjarno v Karlovcu št. 19 (katastrska št. 83).

10. *Anton Hribernik* (r. 1800) je bil usnjar v Puštalu št. 3. Verjetno je nasledil *Jurija Hribernika* (r. 1745), ki je bil tudi usnjar v Puštalu.

11. *Janez Zevnik* (r. 1791) je delal v Puštalu pri Šturmu.

12. *Gašper Kalan* (1785—1851), vulgo Andrejček, je imel delavnico v Puštalu št. 37. Prvi usnjar Kalan je znan že iz leta 1692. V isti hiši je imel usnjarno tudi *Franc Miklavc* (1787—1862).

Poleg usnjarjev je bila v Loki tudi vrsta krznarjev:

1. *Blaž Killer* (1787—1836) je imel delavnico na Spodnjem trgu št. 76 (katastrska št. 213, druga hiša od Špitalske cerkve). Tudi sin *Matija Killer* (r. 1821) je bil krznar.

2. *Jože Jamnik* (1801—1860), vulgo Peterca, je delal na Spodnjem trgu št. 78 (katastrska št. 215).

3. *Peter Kopač* (1767—1853) je imel delavnico na Spodnjem trgu št. 84 (katastrska št. 224, danes tovarna »Šešir«).

4. *Jakob Tavčar* (1822—1861), vulgo Filaver, je delal v Loki št. 92 (katastrska št. 233).

5. *Martin Lovšina* (r. 1787) je imel delavnico v Puštalu št. 15. Tudi njegov sin *Urban* se je posvetil tej obrti.

6. *Anton Steyer* (1803—1866), vulgo Jake, je delal v Puštalu št. 50.

7. *Janez Balant* (r. 1798) je bil irhar, ki je imel delavnico v Loki št. 19 (ob poti proti Stari Loki, vulgo Šurk).

8. Po ustnem izročilu je bila delavnica za irhovino tudi na Spodnjem trgu, kjer je danes Kmetijska zadruga. Iz te delavnice je ohranjena kamnita kad, v kateri so strojili irhovino (danes je v loškem muzeju).

9. Pri Sv. Duhu je bila usnjarska delavnica pri *Zidančku*. Opustili so jo okoli leta 1900.

V Železnikih je imel najstarejšo usnjarno neki *Lauter*, usnjarja sta bila tudi *Jožef* in *Janez Demšar*, največja usnjarna pa je bila *Dermotova*. Dermotovo usnjarno je ustanovil *Jurij Dermota*, ki se je priselil sem iz Škofje Loke v prvi polovici 19. stoletja. Danes še obratuje in je edina usnjarna na loškem ozemlju. Zadnji privatni lastnik *Jakob Dermota* je obrat zelo povečal in uredil lastno elektrarno. Kupil je tudi Krennerjevo suknarno v Škofji Loki, a v njej ni ustanovil usnjarne, temveč jo je prodal okoli leta 1920 za tovarno »Šešir«. Sam pa je na levem bregu Sore (danes vrtarija) zgradil stope za čreslo in se oprijel trgovine s čreslom. Prodajal ga je v Srbijo, na Hrvaško, v München in drugam.

V Železnikih je delal tudi irhar *Jože Košmelj*. Tudi on je ob Sori v Železnikih imel stope in trgoval s čreslom. Po njegovi smrti je stope kupil *Jakob Dermota*.

Kad za namakanje nasoljenih kož
v čisti vodi

V posebnih sodih kože izpirajo

Kože namakajo v apneni vodi, da
odpade meso in dlaka

S posebnim nožem čistijo lice kože

V čreslo namočene kože večkrat premešajo

Obdelovanje kože v sušilnici

V takšnem sodu se usnje prepoji z maščobo

Obdelovanje kože, da postane gladka

Tehnični postopek pri izdelovanju usnja, kakor so ga opravljali stari usnjarji in še dandanes v usnjarji v Železnikih, je naslednji:

Od dobavljačev so prejeli nasoljene kože, ki so jih najprej 4 dni v čisti vodi (*friš*) namakali, da se je sol odmočila. Nato so kože izprali in namočili v apneno vodo (*lug*), pripravljeno v lesenih macesnovih kadeh (*jamah*), ki so bile tesno druga poleg druge vložene v tla v velikosti 120 × 180 cm in do 150 cm globoke. V lugu so bile kože 3 tedne; vsak teden so jih preložili iz ene kadi v drugo in dodali apna. V lugu se je koža izlužila, da je odpadlo meso in dlaka. Kože, ki so jih vzeli iz luga, so v posebnih *pralnih sodih* oprali, da so jih laže obdelovali. Obdelovali so jih na *pamih*; to so kosi izdolbenega bukovega hloda, ki so jim na zunanji strani olupili kožo. Na pamih so kožo *ogarali*, *omezdrili* in *ošerali*. Z *nožem šeravcem* so ostrgali na mesni strani meso, z *nožem štrihavcem* pa so očistili dlako. Nato so kožo razrezali, *kropo-nirali*, da so jo laže dalje obdelovali. Za zgornje usnje se je koža nato *lajtrala*, namakala s kurjimi in golobjimi odpadki, namočenimi v topli vodi. Zatem so prišle kože v *strojilnico*. Tu so jih vlagali v kadi s čreslom, namočenim v vodi (*čreslova župa*), kjer so se strojile do 3 mesece. Ko je bila koža v čreslu ustrojena, so jo dali v toplo vodo, potem so iztiskali iz nje vodo (z *ausbošnimi noži*), jo gladili (*štosal* in *foleali*) in nato v sušilnici sušili. Sušilnica je večji prostor, ki se ogreva po širokih ceveh, speljanih ob stenah. Kuri se v peči v prostoru pod njo, in sicer z izrabljenim posušenim čreslom. V sušilnici mora biti do 30° C toplote. Nato so kože namazali z mastjo in jih vložili v posebne sode (*bobne*, *valavke*) v stopah, ki jih je vrtelo kolo, to pa je gnala voda. Zdaj so kože vpile maščobo ter postale mehke in prožne. Nato so jih v delavnici (*curiht*) obdelovali na kamnitih mizah s posebnim orodjem. S kamnitim nožem z lesenim držajem (*štosarjem*) so kožo gladili, z železom na lesenem ročaju (*krocarjem*) so odstranili še vso nesnago, z drugim železom na lesenem ročaju (*planširajznom*) so kožo *planširali*, t. j. gladili na mesni strani, da je postala gladka, nakar so jo drgnili s *pantoflom* (*krišpali*), potem jo na gladilnem stroju (*volemašini*) stiskali in gladili, da se je usnje posvetilo, ga zatem namazali z lojem in milom (*nabiksali*) ter končno kožo zgladili s steklenim gladilnikom, da se je usnje svetilo (*zglazirali*). S tem je bil postopek končan. Tako so delali spodnje usnje.

Zgornje usnje pa so v sušilnici še črnili. Črnilo so izdelovali tako, da so vodo, v kateri se je kuhala ječmen, polivali na rjasto železo. Za to so uporabljali tudi močno čreslovo vodo in rastlino *prežiljko*, ki so jo kupovali zdrobljeno. Prežiljko so v vodi kuhali ter ji dodali salmijak; mešali so 1 kg prežiljke na 15 l vode. Usnje so črnili tako, da so barvo v usnje s krtačami močno zaribali. Pri tem je moralo biti v sušilnici do 40° C toplote, prav tako pa je moralo biti toplo tudi usnje samo. Ko je bilo počrnjeno usnje suho, so ga namazali z ribjim oljem in zdrgnili. Od te obdelave je bila odvisna zunanost usnja.

Čreslo, ki so ga uporabljali za strojenje, je v kosčke zdrobljeno ali stolčeno hrastovo lubje. Namočeno čreslo oddaja kislino, ki kožo stroji ali rjavo porbarva. (Danes uporabljajo poleg čresla za zgornje usnje razne kemične nadomestke, za spodnje pa tanin.) V Škofji Loki so bile že v prejšnjih stoletjih ob Selščici pri Lahovem mostu (danes kožarna tovarne »Šešir«) stope za čreslo. Do nedavnega so ta kraj imenovali V stopah. Konec 19. stoletja so bile last zadnjih treh usnjarjev: 2 dela sta pripadala Lavriču s Spodnjega trga, 1 del Mihi Krašovcu iz Karlovca, 1 del Ivanu Krašovcu s Spodnjega trga. Ko

je Ivan Krašovec kupil Lavričevo usnjarno, je imel v stopah 3 dele, Miha Krašovec pa enega. Leta 1911 so stope nadomestili s stroji, ki so čreslo mleli. Delo je šlo hitreje, toda čreslo iz stop je bilo boljše kot tisto iz strojev. Ko je Miha Krašovec okoli leta 1950 usnjarno opustil, je stope prevzel Anton Šubic in tam delal do 1955, ko so bile prodane. Stope za čreslo so bile podobne današnjim mlinom za moko: prav tako tudi ves njihov delovni postopek.

Ves proces obdelave je navadno trajal pol leta. Po izdelavi usnja so končno kože izmerili na površinske metre in jih oddali v prodajo. Za obdelavo so nekdanj kože nabavljali doma, a tudi s Hrvaškega in iz tujine, izdelke pa so prodajali le na domačem trgu. Obrati so bili majhni. Mojstri so imeli do štiri pomočnike, dva vajenca in pomožne delavce. Izdelali so približno eno tretjino današnje proizvodnje v usnjarni v Železnikih, ki predela na leto do 108 ton usnja. Sedanji moderni postopek usnjarjenja je le deloma mehaniziran s stroji, v osnovi pa se je ohranila stara ročna izdelava.

Stara usnjarska obrt, ki je obstajala v Škofji Loki preko 500 let, je danes tukaj povsem izumrla. Delavnice so preurejene v druge vrste obrtnih delavnic in Škofja Loka uvaža usnje od drugod.

Viri

Status animarum od 18. stoletja dalje v muzeju v Škofji Loki. — Urbarji in listine čevljarkega in usnjarskega ceha v muzeju v Škofji Loki. — Dr. Pavle Blaznik, O cehih na Slovenskem, Ljubljana 1940. — Dr. Franc Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščani, Ljubljana 1929. — Podatki še živečih usnjarjev Antona Šubica in njegove žene iz Škofje Loke in Alojzije Dermota iz Železnikov ter upravnika in delavcev usnjarne v Železnikih.

Résumé

L'INDUSTRIE DU CUIR À SKOFJA LOKA

L'industrie du cuir à Škofja Loka date du début du XVe siècle, si elle n'est même plus ancienne. C'est en 1459 que les peaussiers et les cordonniers de la ville s'organisèrent en corporation. Les statuts de la corporation réglaient toutes leurs activités religieuses, sociales et économiques. Conformément à l'évolution générale de la vie économique et de l'artisanat, les souvearains limitaient de plus en plus les privilèges des corporations qui, en fin de compte, furent liquidées à l'époque de l'occupation française. Mais l'industrie du cuir prospérait néanmoins jusqu'à une date récente. Au milieu du XIXe siècle, il y avait à Škofja Loka encore 23 artisans qui travaillaient le cuir et qui étaient divisés par leur spécialisation en corroyeurs, fourreurs, mégissiers et fabricants de soufflets. L'antique industrie du cuir est basée sur le travail fait à la main, et cette tradition s'est conservée au fond jusqu'à nos jours. Actuellement il existe dans la région de Škofja Loka une seule fabrique de cuir, celle de Železniki, qui traite quelque 108 tonnes de peaux par an.